

התקוממות הכורדים באיראן: חולשת חומייני ולבה שוב השאיפה לעצמאות

— מאת ד"ר עמיהוד ישראלי —

בכורדיסטן הפרסית ממשויכים הקרבות. העיר פאוזה שבכמוון לגבול איראן-עיראק שבה נכבשה ע"י כוחות הצבא האיראני, לאחר שיזומיים קודם לכן השתלטו עליה המורדים הכורדים.

הקרבות המתנהלים זה חודשים אחדים בין לוחמים כורדיים לבין צבא איראן, מעוררים מחדש בעיה ישנה-נושנה, שלא באה על פתרונה מאז שנת 1920 — מתן עצמאות, או לפחות אוטונומיה, לכורדים בתחומי איראן.

הכורדים — עם עתיקי-יומין, הנזכר במקורות מתועדים כבר בשנת אלפיים לפנה"ס — נפוץ באגפו ההררי הצפוני של המזרח-התיכון, בתחומיהן של תורכיה, איראן ועיראק, וכן בסוריה ובברית-המועצות. שפורה כורדית מצוייה גם באפגאניסטן ואפילו בפאקיסטן אשר בתת-היבשת ההודית. גבולותיה של כורדיסטן האתנית אינם מוגדרים בכיור, ושכן רק חלק מהמרחב, המשתרע על 350,000 קמ"ר, מאוכלס בישוב כורדי וצוף. בחלקים אחרים מעורבת האוכלוסיה הכורדית עם תורכים ותורכי-כמנים במערב, ארמנים בצפון, פרסים במזרח וערבים בדרום. קהילות כורדיות גדולות וותיקות מצויות גם מחוץ לכורדיסטן האתנית, כגון בבגדד ובבצרה (שבעיראק) ואפילו בחלב ובדמשק (שבסוריה). יתרה מזאת, אומדניהם הדמוגרפיים של הכורדים שנויים במחלוקת. אין ספק, שהכורדים — מוצאם הודו-איראני ושפתם מרובת-הניבים היא לשון איראנית-מערבית. אם נישול בחשבון קבוצות שבטיות נוספות הקרובות לכורדים מבחינה אתנית-מוצאית, כגון — הלורים, הבח'תיארים והיזיידים — כי אז נקבל אומדן מירבי של 12—14 מיליון נפש. אומדנים מנימליים, שחלקם פורסם מטעמים פוליטיים מובהקים, מצביעים על 9—10 מיליון כורדים במרחב, כשהתפלגותם המשוערת הינה כדלקמן: 3—4 מיליון בתורכיה, 3 מיליון באיראן, יותכ מ-2 מיליון בעיראק, והשאר — מחוץ למרחב הרצוף של כורדיסטן.

מבחינה טופוגרפית — כורדיסטן הינה מרחב הררי קשה-גישות ודל במעברים תרניים. בתחומי תורכיה מתנשאות הפסגות מעל 4 ק"מ,

בתחומי איראן — הגבהים עולים על 3½ ק"מ, ואילו בעיראק הצפונית מזדקנים השיאים מעל 3 ק"מ. עזוו-התבליט ההררי החרתי לעומת הנוחות היחסית של עמקי האורך, הנוצרים על-ידי הגהרות הגדולים, משפיעים על המערך התעבורתי וההתיישבותי של הכורדים ועל פעילותם הכלכלית, המתרכזת בכפרים קטנים ובעיירות בשולי העמקים. גם האקלים ההררי הקשה ושלגיה-החורף היוו בעלי-ברית, "טבעים" לכורדים במלחמותיהם בשכניהם ובמרידותיהם התכופות, בעיקר במימשלים המרכזיים.

לרוע מזלם, איחרו הכורדים את הרכבת-הלאומית. אומנם עד למחצית המאה ה-19 נהנו חבלים שונים בכורדיסטן האתנית ממימשל נסיכותי-כורדי, היינו משלטון עצמי או מאוטונומיה. עם התפרקות האימפריה התורכית-עות'מאנית והתוויית גבולות המנדטים, שיצרו את התשתית למדינות הערביות הריבוניות בסהר-המזרח, נתקפח חלקם של הכורדים. בחוזה סאוור משנת 1920 (טייטת הוזה-השלום בין בעלות-הברית לתורכיה המובסת) הובטחה לכורדים אוטונומיה עם אופציה לעצמאות מלאה בתקופה מאוחרת יותר. דא עקא, שבעלות-הברית, ובמיוחד בריטניה, חזרו בהן מהתחייבות זו, וטעמיהן ואינטרסיהן עימן. כך, איפוא, נותרו הכורדים כמיעוטים נסבלים בתחומי תורכיה, איראן ועיראק, אותן שלוש מדינות שעשו יד אחת בדיכוי האירגונים הלאומיים של הכורדים ובבלימת מרידותיהם בחוזה סעדי-עבאד משנת 1937:

• תורפיה החדשה, בהנהגת כמאל אתא-תורק, הדבירה את הכורדים ביד-ברזל, היגלתה חלקים מהאוכלוסיה לתראקיה האירופית, התמידה בפעילות נמרצת של הטמעה מאונס, סגרה על האיוורים הכורדיים במימשל-צבאי ודיכאה כל ביטוי לאומי-תרבותי של יישות כורדית בתחומיה.

• עיראק קיבלה את עצמאותה בהתנייה מפורשת של חברי-הלאומים למתן אוטונומיה לכורדים. התחייבות זו לא קויימה מעולם, והיוותה עילה מתמדת לעשרות מרידות כורדיות בשלטונות בגדד. כל מאמציו של הצבא העיראקי להדביר את הכורדים — עלו בתוהו. נהפוך הוא, (סוף בעמוד 31)

" יוציא את ארצנו " 20/8/79

התקוות הכורדים

(סוף מעמוד 10)

במספר שלבים זכו הלוחמים הכורדיים בהצלחות מרשימות, הן מחמת התמיכה האיראנית המוסווה מעבר לגבול, והן בגלל סיוע צבאי וחומרי שהגישו ישראל למורדים. „עיסקת-החבילה“ שביצע השאה הפרסי עם שלטונות בגדד בשנת 1975, שמה קץ למלחמתם הנואשת של כורדי עיראק לאוטו-נומיה. הגבול האיראני נחסם וצבא עיראק ביצע ג'נוסייד באלפי כורדים, נשים וטף. בכך הסתיים פרק אומלל בתולדות מאבקהם של הכורדים.

● באיראן התנהלו היחסים בין המיעוט הכורדי לשלטונות טהרן באורח תקין למדי, בהשוואה למדינות השכנות. למעשה, נמנעו שלטונות איראן מלהתערב בחייהם הפנימיים והתרחקותיים של הכורדים, בהנחה שאלה האחרונים מפגינים לויאליות לשלטון המלוכני. זה היה המצב ששרר בין השנים 1946—1975. בשנת 1945 השתררה קונסטלציה יוצאת-דופן בצפון-איראן עקב שהייתו של הצבא הסובייטי באזרבייג'אן, והקמת רפובליקה קומוניסטית-איראנית בהבלה זה. במקביל, הכריזו אז קבוצות כורדיות פרו-סובייטיות על רפובליקה כורדית-עממית בעיר מהבאד, בהנהגתו של המנהיג הדת קאזי-מוחמד. קבוצות של לוחמים כורדיים משבט ברזאן הצה את הגבול העיראקי והצטרפו למימשל, בראשותו של מוצטפה ברזאני הצעיר, שהתמנה למפקד צבא כורדיסטן הפרסית. רפובליקה כורדית זו התמוטטה בדצמבר 1946, חודשים מספר לאחר נסיגת הצבא הסובייטי מאזרבייג'אן. ברזאני וחלק מלוחמיו הצליחו להימלט לברית-המועצות ושהו ממושכות בגלות זו. מאז ואילך נשלל מהכורדים האיראניים כל מעמד לאומי מוגדר, אולם היחס היומיומי אליהם התמתן והוטב במרוצת השנים.

בגידתו של השאה בלוחמים הכורדיים בעיראק העיבה על היחסים משנת 1975 ואילך. התמוטטות מישטרו ועליית נאמניו של חומייני לשלטון, הפיחו תקוות חדשית בקרב הכורדים האיראניים, מה גם שאישיות כורדית בכירה, ד"ר פרים סנג'אבי, התמנה לשר-החוץ האיראני במשטר החדש. אולם סנג'אבי פרש מהשלטון בנסיבות מעורפלות. המשבה שפקד את צבא איראן, התרוהפות שלטונם של שליטי טהראן החומייניסטים והתסיסות הבדלניות שפקדו את מיעוטי איראן בדרום (ערביי ח'וזיסטן) ובצפון-המדינה (אזרבייג'אן) — התפשטו מערבה לעבר כורדיסטן הפרסית ועריה העיקריות — סנג'אג', מהבאד המריוואן. הקערה המדינית התהפכה עתה על פיה: עיראק הבעתיסטית מלבה את אש-הבדלנות במהות-הדרום האיראני, אותו הבל ח'וזיסטן עתיר-הנפט. אין ספק, שגם תביעתם המחודשת של הכורדים במערב המדינה למתן אוטונומיה גיוונה לא רק מהתפוררות המימשל המרכזי בטהרן, אלא גם ממאווים כמוסים שהודחקו במשך 34 השנים האחרונות. דומה, שהעיתוי הנוכחי הינו זמין ונוח. נשאלת רק השאלה, מי משכנותיה של איראן מעוניינת לחזק את ידי הכורדים של איראן בקונסטלציה הנוכחית. על כך — אין תשובה חד-משמעית.